

Mongolpiplärka *Anthus godlewski* för första gången påträffad i Uppland

Petter Haldén

Den åttonde oktober kommer för lång tid framöver att vara ett klassiskt datum för att hitta blytungta sibiriska rariteter på Örskär. På dagen fem år efter det att Upplands andra sibiriska järnspurv upptäcktes (2000-10-08) vid sundsstranden, gästades nämligen Örskär återigen av en rar sibirisk gäst, denna gång en mongolpiplärka, Upplands första!

Fyndomständigheter

Fågeln upptäcktes vid 8-tiden på morgonen då den kom flygande lågt över fyrmästarbostaden vid Örskärs fyrplats och yttrade ett för mig obekant läte som bäst kan bokstaveras som "chipp" eller kanske "tjipp". Ljuset var dåligt och jag kunde bara se fågelns silhuett men tyckte att det såg ut som en medelstor pipplärka. Medelstor eftersom jag i ärlighetens namn inte tänkte större pipplärka utan snarare skärpipplärka men att biotopen stämde dåligt med skärpipplärka eftersom den kom flygande bland husen. Fågeln landade bland krypande 2–3 dm hög havtorn nära den grillplats som ligger ca 200 m V om fyrmästarbostaden och jag uppmärksammade Martin Irestedt (MI), som var nära, att jag sett en skum fågel landa. Tillsammans stötte vi fågeln och den gav då återigen ifrån sig ett kort "chipp" innan den landade helt öppet endast 15 m bort bland stenar i strandkanten. Vi såg den nu mycket väl bakifrån och noterade att ryggen och hjässan var påtagligt streckade, flankerna var nästan orange. När fågeln vände sig mot oss sågs att buken var jämnt beige utan ett vitare parti centralt på buken, övre delen av bröstet fint streckad som ett halsband med enstaka streck ned på bröstet, i övrigt ostreckad under, inget mörkt tygelstreck. Allmänintrycket var en medelstor pipplärka med kraftigt huvud och näbb, varmt färgad under och kraftigt streckad ovan, kroppsform något hoptryckt eller satt jämfört

med större pipplärka. Fågeln lyfte snart och flög söderut ca 200 m där den landade bland stenar. I flykten lät den 2–3 ggr som tidigare "chipp". De karaktärer som vi sett och hört pekade entydigt mot mongolpiplärka och alternativen, fältpiplärka och större pipplärka, kunde uteslutas dels genom dräktkaraktärer (ffa fältpiplärka) och dels genom lätet (ffa större pipplärka). Jag ringde Mikael Malmaeus och Magnus Rignell som stod kvar uppe vid fyren och skrek att vi såg en mongolpiplärka. De anslöt snabbt och tillsammans hittade vi snart fågeln igen som gick omkring på klippor på norra sidan av Tärnudden, ca 75 m bort. Vi kunde nu se att samtliga mellersta täckarna var vitaktiga med väl utbredd mörk (svartaktig) kärna och således inte bytta vilket gjorde att artkaraktären var oanvändbar gentemot större pipplärka, eftersom skillnaden blir synlig först när de adulta mellersta täckarna har ruggats in. Trots detta kände vi oss helt säkra på att det var en mongolpiplärka och larmade ut fågeln via Club 300: s sökar-system.

Fågeln stöttes av oss ytterligare tre gånger och hördes då upprepa samma läte som tidigare, vid ett flertal tillfällen dubblerat. Sista gången fågeln sågs var ca 10:30 då den stöttes på ungefär samma plats där den upptäcktes. Då fågeln då bedömdes vara stationär på NV delen av ön lät vi den vara i avvaktan på att fler skådare skulle hinna ut, dessutom hade den blivit påtagligt mycket skyggare sedan

Utsikt från Örskärs fyr. Man kan ana Örskärs potential som fågelokal, men inser också att det kan vara ganska besvärligt att hitta en taigasångare som någon upptäckt någonstans i skogen. Foto: Petter Haldén

upptäckten och var mycket svår att se på marken. Tyvärr kunde fågeln inte återfinnas av de skådare som kom ut till Örskär. Vi letade även dagen därpå men mongolpiplärkan stod tyvärr inte att finna.

Utförlig beskrivning

Allmänintrycket av fågeln var en medelstor/stor piplärka, men vid flera tillfällen upplevdes den snarare ligga närmare skärpiplärka i storlek än större piplärka. Fågeln gav aldrig ett högre intryck utan föreföll relativt satt och kortbent. Näbben uppfattades som välavvägd för en piplärka. I flykten upplevdes fågeln som proportionerlig och inte påfallande långstjärtad. Av dräktkaraktärer var ryggens och hjässans distinkta streckning och undersidans varmt orange-gula färgton slående vid en första anblick. Av dräktdetaljer noterades även följande. Ryggens streckning i svart på brun-beige botten var grövre än

huvudets, vilket gav framför allt ryggen ett randigt intryck, medan hjässans finare (men distinkta) svartaktiga streckning gav huvudet ett mer enhetligt intryck. Ansiktet upplevdes relativt uttryckslost. Avsaknad av både mörkt tygelstreck och tydlig ögonring noterades. Undersidan var jämnt beige eller nästan orange, utan ett tydligt vitare parti centralt på buken, övre delen av bröstet fint streckad som ett halsband med enstaka streck ned på bröstet, i övrigt ostreckad under. Täckarna, inklusive mellersta täckarna, var samtliga till synes vitkantade och bedömdes således som juvenila. Fågeln torde utifrån denna iakttagelse ha varit IK, med andra ord kläckt tidigare samma säsong. I flykten noterades vita yttre stjärtpennor, men form och utbredning kunde inte avgöras. Sammantaget anser vi att utseende, d.v.s. storlek, proportioner och fjäderdräktens teckning utesluter alla arter utom större piplärka och mongolpiplärka.

Läten

Fågeln yttrade ett sparvlikt ”chipp” eller ”tjipp” vid upprepade tillfällen, ofta dubblerat ”tjipp-tjipp” men även enstaka eller i oregelbundna serier. Detta läte hördes varje gång fågeln stöttes och/eller flög. Alla fyra hörde fågeln mycket väl vid flera tillfällen (3–6 ggr), och vi är eniga om att ovanstående läte hade sparv-/fink-karaktär. En viss association till gråsiska gjordes också p.g.a. en något metallisk klang i ”tjippandet”. Efter senare konsultation av flera ljudinspelningar av mongolpiplärka, samt av större pip-lärka och fältpiplärka, är vi eniga om att lätet stämmer väl in på mongolpiplärkans så kallade ”tjipp”-läte. Vi anser att lätet helt utesluter större pip-lärka, då denna art helt saknar lockläte av denna typ. Utifrån lätet anser vi oss dock inte kunna utesluta fältpiplärka. Mongolpiplärkans andra typ av lockläte ”pschio” (brukar beskrivas som relativt likt större pip-lärkans lockläte men mjukare) hördes inte med säkerhet.

Förväxlingsrisker

Större pip-lärka har enligt vad som är känt inget läte som liknar det vi hörde från den fågel vi beskriver. Dräktmässigt kan vi inte utesluta större pip-lärka men följande karaktärer styrker vår artbestämning till mongolpiplärka: Varmt beige-färgad undersida som bakifrån och från sidan sett närmast uppfattades som orange, framför allt flankerna. Rakt framifrån sågs att den varma färgen var mest markerad på flankerna men att den omfattade hela buken och att fågeln inte hade något ljusare parti centralt på buken likt större pip-lärka. I flykten upplevdes fågeln mindre än den absoluta merparten av de åtskilliga större pip-lärkor som vi har sett i Indien och Sibirien. Detta blev än tydligare på marken då den även gjorde ett, i förhållande till de andra två stora pip-lärkorna, kompakt intryck. De större pip-lärkor som setts i samma miljö på Örskär tidigare har gjort ett betydligt mer högre, långbent och långstjärtat intryck. Det är naturligtvis en karaktär som varierar med fågelns kondition och väderomständig-

En av Upplands hetaste fågellokaler – Tärnudden på Örskär. Många ovanliga fåglar har observerats här. Två superrarieter sågs här med exakt på dagen fem års mellanrum: sibirisk järnsparv 2000 och mongolpiplärka 2005. Foto: Petter Haldén

heterna, men utifrån omständigheterna under vilka vi såg fågeln avvek den från tidigare observerade större pip-lärkor i detta avseende.

Fältpiplärka har ett läte som är mycket likt det vi hörde från vår pip-lärka. Som sagt tidigare kan vi med vår kunskap inte utesluta fältpiplärka utifrån lätet. Det anser vi oss dock med bestämdhet kunna göra utifrån dräkt och i viss mån form. Adult fältpiplärka utesluts förutom genom avsaknad av tygelstreck även genom att vår fågel var kraftigt streckad på ryggen och även var streckad på bröstet. 1K fältpiplärka uppvisar i de allra flesta fall ett tydligt markerat mörkt tygelstreck som ger fältpiplärkor ett speciellt ansiktsuttryck som de har gemensamt med t.ex. trädnäktergal. Detta uppvisade inte vår fågel som hade ett ganska uttryckslost ansikte. En 1K fältpiplärka som ruggat färdigt rygg och huvud hade upplevts som nästan ostreckad ovan (i likhet med adulta fältpiplärkor). En fältpiplärka som behållit mycket av den juvenila dräkten, hade gjort ett oordnat intryck ovan med en blandning av juvenila och adulta fjädrar. En fältpiplärka som, mot förmodan, skulle ha en helt juvenilt tecknad rygg skulle ha upplevts som närmast fjällig ovan, vilket är långt från det

utseende som vår fågel hade, d.v.s. distinkt streckad i välordnade rader. En fältpiplärka hade inte heller uppvisat den varma färg centralt på buken som vår fågel hade. Till skillnad från de fältpiplärkor vi sett gjorde denna fågel intryck av att vara satt och kortbent. Skillnaden är inte lika stor som gentemot större piplärka men ändå påtaglig.

fynd i övriga Sverige och Norden

Vid tillfället var denna mongolpiplärka den sjunde i Sverige. Senare samma höst gjordes ett fynd i Medelpad vilket gör att totalsumman till dags dato är åtta. Inget fynd gjordes 2006. De svenska fynden är väl spridda över landet med fynd från Luleå till Falsterbo, samtliga kustlokaler. Det finns ingen koppling mellan nordlig/sydlig fyndplats och datum för de svenska fynden. Visserligen är det tidigaste från Norrbotten, 3–4/10 2005, men det senaste är å andra sidan från Medelpad, 20/11 2005. Örskärsfyndet är i sammanhanget det näst tidigaste. Hela sex av mongolpiplärkorna har stannat mer än en dag, i genomsnitt sex dagar.

I Finland finns 16 fynd t.o.m. 2006. Det förstafyndet gjordes 1974 på Lågsjär. Under 1980-talet gjordes fyra fynd, varav tre 1986, under 1990-talet sju fynd och hittills under 2000-talet finns fyra fynd, det senaste från 2005. Upptäcktsdatumerna är väl spridda från 28/9=23/11. Inte heller i Finland kan man se någon tydlig koppling till datum och nordlig/sydlig fyndplats. Septemberfyndet är visserligen gjort på Norrskär utanför Vasa men det finns fynd från Hangö i SV 4/10 och från Övertorneå den 15/11. Även i Finland är det många långstannare, 14 av de 16 fåglarna har setts mer än en dag, i genomsnitt åtta dagar.

I Norge finns sex fynd t.o.m. 2006 varav fyra under 2000-talet. Hösten 2005 gjordes två fynd sent i november. Upptäckts-

datumerna är spridda mellan 8/10=28/11. Liksom i Finland och Sverige är det många långstannare, fem av sex individer har stannat mer än en dag, i genomsnitt tio dagar.

I Danmark finns tre publicerade fynd (1998, 1999 och 2001) t.o.m. 2006. Fyndbilden överensstämmer väl med den i de övriga nordiska länderna, fåglarna har upptäckts mellan 16/10–22/11. Två av de tre fynden utgörs av långstannare, de två som har stannat mer än en dag har stannat nio dagar på den plats där de upptäcktes.

Sammanfattningsvis finns det totalt 33 fynd från Norden mellan 1974 och 2005. Av dessa är en upptäckt i september, 13 i oktober och 19 i november. Mediandatum för upptäckt är 3/11. Materialet är litet men det är ändå intressant att ingen individ har upptäckts mellan 20/10 och 1/11. Fyndbilden antyder att det skulle kunna vara två populationer som dyker upp i Norden vid olika tidpunkter. Häckningsområdet är dock så vitt känt homogent och omfattar i princip hela Mongoliet samt närliggande delar av Kina och Ryssland. Mongolpiplärkan spenderar vintrarna över större delen av den indiska subkontinenten österut till Burma.

Fyndet är godkänt av Sveriges raritetskommittén och är publicerat i *Fågelåret 2005* (SOF suppl. nr 45 Stockholm 2006).

Tack till Vegard Bunes och Mika Illari Koskinen för fynddata från Norge resp. Finland.

Referenser

Alström, P., Mild, K., & Zetterström, B. 2003. *Pipits & Wagtails of Europe, Asia and North America*. Christopher Helm, London.

Petter Haldén
Granitv. 16C
752 43 Uppsala